

Danijel Drilo

BAŠTINA I STANJE POVIJESNIH ORGULJA U HRVATSKOJ

U Varaždinu se od 10. do 17. rujna 2000. godine održavao kongres »Orgulje kao europska kulturna baština«, čiji je glavni fokus bilo održavanje nekoliko tisuća povijesnih orgulja u srednjoj i istočnoj Europi.¹ Većina tih orgulja do danas je ostala u vrlo lošem stanju. Sudionici kongresa, muzikolog i organolog Paul Peeters i Henrik Tobin u svojem su doprinosu povijesne orgulje opisali kao »ugroženo nasljeđe«, a naveli su i izvore problema:²

- sekularizacija, financijski problemi, novi trendovi i smjerovi unutar Crkve, u svetoj misi, u društvu, u politici itd.
- svađe i suprotnosti između uprava, organologa, orguljaša, crkvenih župa itd.
- zagađenje okoline (korozija), nestručno uskladištavanje, transport
- procesi rabljenja/trošenja i proces starenja
- restauracije povijesnih orgulja koje su izvršene bez stručnoga znanja ili bez iskustva
- nedostatak razumijevanja za vrijednost i za značenje povijesnoga nasljeđa u orguljarstvu (posebno nedostaje razumijevanje za neočekivane ili dalekosežne

posljedice koje nastaju kroz promjene na originalnoj supstanciji orgulja)

Kao rješenje Peeters i Tobin, kao i drugi sudionici kongresa, predlažu internacionalnu suradnju i holističko razmišljanje te razvoj lokalne kompetencije i uključivanje lokalnih orguljara i orguljarskih tvrtki.

Gubitak povijesne supstancije na orguljama, uz izvore problema koje su opisala oba autora, događa se i zbog niza drugih razloga, primjerice nadomještanjem povijesnih orgulja rabljenim i novoizgrađenim orguljama, ili zbog posljedica rata.

U ovom ću članku na primjeru Hrvatske i nama susjednih zemalja Slovenije i Bosne i Hercegovine prikazati kako se razvijala situacija od 90-ih godina prošloga stoljeća do danas.³ Opisat ću potiskivanje povijesnih orgulja kroz druge orgulje, bile one nove ili rabljene, kao i opće ophođenje s povijesnom supstancijom. Pri tome je težište ovoga članka dati nekoliko podataka o nekadašnjim orguljama s njihovom dispozicijom, ne samo da se označe gubitci, nego i da se dadne doprinos povijesti orgulja ovoga kraja.

¹ Christoph Bossert, Michael G. Kaufmann, Zdenko Kuščer (izdavači), *Die Orgel als europäisches Kulturgut [Orgulje kao europska kulturna baština]*, izvješće s kongresa, Öhringen, naklada Organum, 2007. Kao nastavak je slijedila konferencija »European Organ Symposium, Göteborg, 2001 (EOS-2001)«.

² Vidi opasku 1, str. 106. – 111., Paul Peeters i Henrik Tobin: »Die Orgel als Symbol der europäischen Vision« [*Orgulje kao simbol europske vizije*], citirano nakon str. 107. i slj.

³ Povijesne orgulje nalaze se i u Srbiji (posebice u autonomnoj provinciji Vojvodini) i u Crnoj Gori u onim krajevima koji su pod utjecajem rimokatoličke tradicije.

1. POPIS RABLJENIH ORGULJA

Broj godine označuje kada su postavljene spomenute orgulje.

1.1. Hrvatska

2000. **Pula**, katedrala. Orgulje Eisenbarth, sagrađene 1960., II/24⁴, MT, takozvana »početna oprema«.
2005. **Čakovec**, crkva sv. Antuna Padovanskoga, početna oprema. Orgulje su iz Graza, sagrađio ih je Franc Goršič (Ljubljana) 1886., II/23, MT, 1965., povećane od tvrtke Hopferwieser (Graz) na III/31, ET.
2010. **Slobodnica**, Sv. Marko. Orgulje Gebrüder Link, II/6, sredina 20. st., EPT.
2010. **Belica**, crkva Uznesenja Marijina, 8 registra, MT. Importirane iz Njemačke, sagrađene u Nizozemskoj 1960. Prethodne orgulje uništene su 1945. u ratu. Šezdeset i pet godina upotrebljavao se »elektrij« (vidi opasku 10).

2012. **Sisak**, crkva sv. Kvirina. Orgulje Schwarz i Winterhalter od 1927./1973., II/22, ET, iz Tennenbronna.
2013. **Vukovar**, župa sv. Filipa i Jakova. Orgulje iz Amsterdama, sagrađene 1950., III/38, ET. Prethodne orgulje: Franc Jenko, 1939., III/33, PT, uništene u ratu 1991.
2014. **Zaprešić**, župa Marija Kraljica apostola. Orgulje tvrtke Euler, III/34, ET, iz crkve St. Elisabeth (Kassel).⁵
2015. **Petrinja**, ž. c. sv. Lovre. Orgulje Heferer od 1891./1936./2000. i 2015., II/32, EPT.⁶

Uz to su ugrađene i druge rabljene orgulje, na primjer: 1999. - **Novi Marof**, samostan sv. Antuna Padovanskoga, iz crkve Christ-König (Eschborn), kao početna oprema; 2012. - **Šenkovec**, ž. c. sv. Jelene Križarice, orgulje Gebrüder [braće] Link, iz 20. st.

⁵ Crkva sv. Elizabete u Kasselu dobila je 2015. rabljene orgulje tvrtke Werner Bosch (III/57, sagrađene 1964., dispozicija i menzure: Helmut Bornefeld) iz crkve sv. Martina (Kassel).

⁶ Vidi: *Acta Organologica*, 33. svezak, str. 292. i slj., dispozicija kao i opis zvuka pojedinih registara od 1936., također i *Sveta Cecilija* 1936., str. 118. – 120., gdje je i mišljenje povjerenstva o izvedbi radova.

⁴ Kratica stoji za: dva manuala / 24 registra (uvijek uključujući pedal), također MT/ET/EPT/PT za mehaničku / električnu / elektro-pneumatsku / pneumatičnu svirnu i/ili registarsku trakturu.

Ekskurs: Povijest orgulja u Petrinji, Sv. Lovro

Orgulje tvrtke Heferer bile su uništene zajedno s crkvom u Domovinskom ratu 1992.

Petrinja, Sv. Lovro

Ferdinand Heferer / Michael Heferer udova i sin, op. 219, 1913. Kućište s kraja 18. st., 1992. uništene.

I. MANUAL · C – f ³	II. MANUAL · C – f ³	PEDAL · C – d ¹
01. Bourdon 16'	09. Geigenprincipal 8'	14. Subbass 16'
02. Principal 8'	10. Hohlflöte 8'	15. Violonbass 16'
03. Viola di Gamba 8'	11. Salicional 8'	16. Cello 8'
04. Waldhorn 8'	12. Vox celeste 8'	
05. Gedeckt 8'	13. Baritonflöte 4'	
06. Wienerflöte 4'		
07. Regal (≙ Oktava) 4'		
08. Cornett 5fach (struk) 2 ² / ₃ '		

Spojevi: II-I, I-P, II-P, Octav Coppel, Suboctav Coppel, Superoctav Coppel. Čvrste kombinacije (p, mf, f, ff). Kolektivi: Principal Cohr [sic], Flöten Cohr, Gamba Cohr. Pneumatskoga sustava sa zračnicama na čunjiće.

Godine 2015. u Petrinji su postavljene Hefererove orgulje iz Zagreba, Sv. Marko.

Petrinja, Sv. Lovro

Premještaj, postavu i obnovu izvršila je radionica Heferer - Tomislav Faullend Heferer (Zagreb).

Orgulje s komponentama iz 1890., 1936., i 2000. g., op. 247.

I. MANUAL · C – a ³		II. MANUAL · C – a ³		PEDAL · C – f ¹	
A. Bourdon	16'	B. Hornprincipal	8'	A. Violonbass	16'
A. Principal	8'	B. Lieblich Gedeckt	8'	A. Subbass	16'
A. Koppel	8'	B. Fugara	8'	A. Zartbass (iz Subbassa)	16'
B. Viola di Gamba	8'	A. Konzertflöte	8'	A. Octavbass	8'
B. Soloflöte	8'	A. Aeoline	8'	A. Gedecktbas	8'
B. Salicional	8'	B. Vox celestis	8'	D. Choralbass	4'
A. Traversflöte	4'	A. Dolce	4'	C. Posaune	16'
A. Octav	4'	B. Praestant	4'	C. Trompete	8'
A. Superoctav	2'	B. Nasat	2 ² / ₃ '		
A. Cornett 5fah	2 ² / ₃ '	B. Flautino	2'		
C. Trompete	8'	B. Terz	1 ³ / ₅ '		
		B. Sifflöte	1'		
		C. Oboe	8'		

Spojevi: II-I, Sub II-I, Super II-I, I-P, II-P, Super I-P, Super II-P. Tremolo (II). Crescendo - valjak. Žaluzije za II. manual (stopalo). II. manual: superoktavna spojka izgrađena je za sve 8' - i 4' - registre. Slobodne kombinacije (»Setzer«), sekvencer. Automatski piano pedal. Elektro-pneumatskoga sustava sa zračnicama na čunjiće.

U tim su orguljama registri iz različitih građevinskih faza i proširenja: registri A: Ferdinand Heferer 1891., registri B: August Faullend Heferer 1936., registri C: Wolfgang Braun 2000. i registar D: Tomislav Faullend Heferer 2015. Prijašnji instrument Ferdinanda Heferera (tada još u crkvi sv. Marka u Zagrebu) imao je sljedeću dispoziciju:

Zagreb, Sv. Marko

Ferdinand Heferer (Zagreb), op. 134, 1890. – 1936.

I. MANUAL · C – f ³		II. MANUAL · C – f ³		PEDAL · C – d ¹	
01. Bourdon	16'	08. Konzertflöte	8'	11. Violonbass	16'
02. Principal	8'	09. Aeoline	8'	12. Subbass	16'
03. Gedeckt	8'	10. Dolce	4'	13. Principalbass	8'
04. Regal (≅ Oktava)	4'			14. Flötenbass	8'
05. Traversflöte	4'				
06. Octav	2'	Mehanička traktura, zračnice s registarskim kancelama i čunjićima			
07. Cornett 5f.		(tzv. »Kegellade«), 2 spoja.			

U Sv. Marku postoji duga tradicija orgulja i orguljaša: kao prvi orguljaš spominje se 1359. godine svećenik Nikola.

2016. *Sisak*, katedrala Uzvišenja sv. Križa: orgulje tvrtke Pfaff (II/25, MT, 1966.) iz crkve St. Raphael (Heidelberg). Prijašnje orgulje Josipa Brandla (1911.) su uklonjene, samo je kućište održano; eventualno će se kao rabljene orgulje prenijeti u crkvu sv. Marije (Sisak) i ponovno sastaviti uz tehničke promjene.

1.2. Slovenija

2005. **Krkavče**, orgulje Walcker, 1969. I/7 man. C - c⁴, ped. C - f, MT. Prijašnje orgulje iz 1850. (venecijanski stil, I/13, MT) posljednji su put zazvučale 1929., 1951. bile su uklonjene.
2014. **Križevci**, orgulje slovenskoga graditelja s dijelovima rabljenih orgulja, II/31, ET, prospekt i dr. nov.
2016. **Ljubljana**, muzička akademija. Orgulje Kuhn 1978., II/29, MT, iz crkve St. Joseph (Horgen/Švicarska)

Uz to su rabljene orgulje ugrađene i u drugim prostorima, kao npr. u glazbenim školama i nekim crkvama.

Pojedini slovenski orguljari aktivno nude na prodaju, na primjer na svojim mrežnim stranicama, rabljene orgulje iz Njemačke, Engleske i drugih europskih zemalja. Uz to te firme postavljaju raznovrsne rabljene orgulje i u susjednim (slavenskim) zemljama. Osim toga, nove orgulje katkad grade i kombinirajući rabljene i nove komponente.

1.3. Bosna i Hercegovina

1997. **Vitez**, ž. c. sv. Jurja. Orgulje Werner Owart, Ludwigshafen (1962.), II/21, ET.
1997. **Novi Travnik**, ž. c. Uzašašća Gospodnova. Iz Njemačke (sredina 20. st.), II/11, MT.
2002. **Banja Luka**, katedrala. Orgulje Richard Ibach (1886.), II/19 izvorno: MT, proširene sa 17-digitalnim (elektronskim) registrima, elektrifikacija trakture, novo kućište i novi (drugi) sviraonik.
2004. **Sarajevo**, sjemenišna kapela. Orgulje iz Nizozemske, I/4, MT.
2005. **Mostar**, katedrala. Orgulje Carl Schuster (München), II/26, ET.
2005. **Novo Selo-Balegovac**. Orgulje Norbert Mirna iz Njemačke (1963.), I/4, MT.
2006. **Kupres**, ž. c. Svete obitelji, orgulje iz Njemačke, II/20, ET.
2007. **Trebinje**, katedrala. Orgulje Bittner (Eichstätt), op. 235, II/22, ET.
2008. **Sarajevo**, ž. c. Presvetoga Troj-

- stva. Orgulje Späth (1964.), II/28, ET, poklon iz Freiburga im Br.
2008. **Novi Travnik**, ž. c. Presvetoga Trojstva. Orgulje Sandner iz Augsburga, St. Elizabeth, III/40, ET.
2009. **Vidovice**, ž. c., tzv. »orgulje mira«, izgradio Fritz Mertel (1950.), Salzburg, III/37, ET.
2009. **Sarajevo**, katedrala. Orgulje Paul Sattler (1958., Speyer), iz Eisenberga, II/6, ET.
2009. **Sarajevo**, crkva Kraljice sv. krunice, orgulje iz Švicarske, Walcker (1976.), I/6, MT.
2010. **Oštra Luka-Bok**, ž. c. Imena Marijina. Orgulje iz Slovenije, Franc Jenko (1961.), II/22, PT.
2012. **Vukanovići**, ž. c. sv. Ante. Orgulje Oberlinger iz Njemačke, I/5, MT.
2013. **Stolac**, ž. c. sv. Ilije. Orgulje Gebrüder Link,⁷ prijašnje orgulje uništene su 1992. u ratu.
2013. **Čerin**, ž. c. sv. Stjepana. Orgulje iz 1885., II/13, MT, iz Knittelfelda (A).
2014. **Župa Podmilačje (Bistrica)**. Orgulje s početka 20. st., oko 1960. dograđene, II/15, iz Aigena (A).
2015. **Kruševo**, ž. c. Orgulje iz Lülselfelda, II/17, ET.

Uz to su ugrađene i druge rabljene orgulje, na primjer: 2016 - **Guča Gora**, samostan, orgulje iz Dortmunda. Prijašnje rabljene orgulje (iz Njemačke, ugrađene 1990.) nestale su tijekom rata. K tomu su planirane orgulje za: **Zenicu** (Sv. Josip), **Bučice** i za još neka mjesta.⁸ Već se od 70-ih godina prošloga stoljeća instaliralo nekoliko rabljenih orgulja:

⁷ Te su orgulje (1900., II/10, op. 164, mehanička traktura, zračnice na čunjiće/Kegellade) prvobitno sagrađene za katoličku crkvu u Friesenhofenu (Leutkirch im Allgäu), no godine 1986. zamijenjene su novim orguljama tvrtke Gegenbauer sa 20 registra pa su stare bile uskladištene (informacija tvrtke Link, Giengen a. d. Brenz).

⁸ Vidi: Marko Stanušić: »Rabljene orgulje - 'Schrott', otpad, smeće, ili ... ?«, objavljeno u: *Magnificat*, god. III. br. 5 / 2009. Tu su izvješća o rabljenim orguljama u Bosni i Hercegovini; tržište rabljenih orgulja promatra se uglavnom pozitivno.

1979. *Skopaljska Gračanica* (uništeno u 90-im u ratu),
1983. *Zavidovići*, 1982. - *Derventa* (1992. godine crkva je u ratu minirana),
1985. *Breza*, 1989. - *Marijin Dvor* (Sarajevo).

Mogao bi se dobiti dojam da su se u Bosni i Hercegovini oduvijek ugrađivale samo rabljene orgulje, no činjenica je da se u prošlosti nekoliko orgulja nanovo izgradilo, na primjer nakon povlačenja Osmanskoga Carstva i nakon što je Austro-Ugarska Monarhija preuzela taj teritorij od 1878. nadalje, ili nakon Drugoga svjetskoga rata.

1.4. Primjedbe u svezi s predmetom »rabljene orgulje«

Promatranja i iskustva u Hrvatskoj i susjednim zemljama daju povod za nekoliko razmišljanja i opaska:

Prije nego što se premjeste i iznova ugrade rabljene orgulje, treba se svakako paziti jesu li odstranjeni svi tehnički problemi i deficiti. Prodavač treba sastaviti popis s problemima i uputom kako se orgulje treba popraviti i sanirati. Inače je pitanje je li etično odgovorno prodati ili darovati orgulje novomu vlasniku. Je li uopće dopušteno pojedine orgulje, koje se primjerice u Njemačkoj zbog (navodnih) problema i sigurnosnih nedoumica (na primjer zbog problema u el. uređaju i drugim tehničkim aspektima) ne rabe, rastaviti i prebaciti u Hrvatsku i druge zemlje? Te se orgulje, dakle, moraju temeljito preraditi/restaurirati i treba ih prilagoditi za novo mjesto i za nove akustične uvjete, na primjer treba prilagoditi zvuk, tj. intonaciju orgulja.

Kao opravdanje za ugradnju rabljenih orgulja često služi argument da te rabljene orgulje trebaju služiti samo kao provizorij (za otprilike 20 do 30 godina), a potom će se sagraditi sasvim nove orgulje, no to gotovo nikad nije slučaj zato što su financijska sredstva za nove orgulje veoma rijetko dostupna. Jedan će »provizorij« tako postati trajno stanje. Posebno je problematično ako se povijesne orgulje nadomjesto rabljenim orguljama ili novim orguljama i

ako se tako uništi baština orgulja, ili ako se povijesne orgulje – iz bilo kojega razloga – prodaju kao rabljene orgulje, ili ako ih se remontira.⁹ Osim toga, to šteti orguljarskomu zanatu u zemljama kao što je Hrvatska zato što se više ne izgrađuju nove orgulje. Kod novoizgrađenih crkava često je cijeli inventar nov, uključujući župni dvor i urede, a samo su orgulje rabljeni predmet. Tako se upropaštava prilika da se realizira sveobuhvatno umjetničko djelo i tako pokaže kvaliteta modernoga orguljarstva. Treba naglasiti da rabljene orgulje ako se importiraju u velikoj količini iz zemalja s različitim organološkim tradicijama ne obogaćuju prvobitni karakter orguljskoga krajolika, nego ga ujednačuju. Tako se kod publike i vjernika navika slušanja može razviti u nepovoljnom smjeru, npr. kao gubitak sposobnosti razlikovanja boje i kvalitete zvuka.

Uz to se u svim trima zemljama upotrebljavaju (rabljene ili nove) tzv. elektronske orgulje, koje su zapravo »elektriji«¹⁰, zamjena za orgulje sa sviralama. Jedan je kantor iz Bavarske darovao elektrije u velikoj količini u Gospić, Rijeku, Lanišće i Vukovar. Cilj bi, međutim, trebao biti da se u

⁹ Vidi opasku 1, str. 52.: Marian Alois Mayer: »Zur Orgelgeschichte in der Slowakei« [*Povijest orgulja u Slovačkoj*]; U doprinosu kongresa govori se o problemu eksporta (povijesnih) orgulja na tržište Europske unije. Slično je s rabljenim romantičkim orguljama koje dolaze iz Engleske: s jedne strane trpi tamošnji orguljski krajolik veliki gubitak, no s druge strane mnogo se orgulja kroz prodaju spasi jer se zatvaraju mnogobrojne crkve. Ako se te orgulje opet sagrade u originalnom obliku, onda je riječ o tzv. »remontaži« (vidi opasku 1, str. 112. – 117., doprinos kongresa, Harald Vogel: »Kriterien für die Restaurierung historischer Orgeln« [*Kriteriji za restauriranje povijesnih orgulja*]).

¹⁰ O definiciji pojma »elektrij« vidi: Wolfgang Adlung (i dr.), »Das Elektrium, Beiträge zur Klärung der Frage Orgel – Orgelimitation« [*Elektrij, prilozi za razjašnjavaње o pitanju orgulje – imitacija orgulja*], Berlin, Merseburger (1964.). U članku je »elektrij« istaknut kao zajednički naziv za sve elektronske sustave koji generiraju zvuk preko zvučnika. Milan Majdak, »O elektro-akustičnim 'orguljama'« u: *Sveta Cecilija*, str. 92. i slj., 1943. U članku autor takve instrumente naziva »Magneton«, a ime »orgulje« upotrebljava za orgulje sa sviralama.

crkvama upotrebljavaju samo »prave« orgulje sa sviralama. Čak su rabljene orgulje sa sviralama uvijek bolje od elektrijske.¹¹ Tržište rabljenih orgulja u Hrvatskoj, Sloveniji i BiH različito je izraženo. Ono je u manjoj mjeri već bilo etablirano u prijašnjim vremenima, ali je bilo unutar iste zemlje.¹²

Zanimljiva je činjenica da se prema rabljenim orguljama vrlo često ne zauzima objektivan stav: s jedne strane takve orgulje dobivaju, pogotovo u onim crkvama gdje su zamijenjene novoizgrađenim orguljama, djelomično veoma loše kritike, s druge strane te iste orgulje dobivaju na novom mjestu na kojem su postavljene dobre kritike. Tako je na primjer bilo s orguljama u Sisku, u katedrali Uzvišenja sv. Križa: u javno publiciranom župnom pismu od prosinca 2015. (crkva St. Raphael, Heidelberg) piše o orguljama tvrtke Pfaff koje su bile zamijenjene novim orguljama: »Stare orgulje tvrtke Egbert Pfaff (Überlingen) nažalost već dulje nisu mogle ispuniti tehničke i muzikalne zahtjeve, tako da je ... bilo jasno, da se taj instrument mora izmijeniti.« Ali, začudo, iste orgulje u Hrvatskoj primaju pozitivne kritike (»fantastičan instrument«) u javno emitiranoj radijskoj emisiji HKR-a *Organum* od 23. travnja 2016.

¹¹ Vidi: *Konstitucija o svetoj liturgiji »Sacrosanctum Concilium«* (1963.), Drugi vatikanski koncil, poglavlje VI, točka 120: »Neka se u latinskoj Crkvi uvelike cijene orgulje sa sviralama kao tradicionalno glazbalo čiji zvuk može crkvenim ceremonijama dodati divan sjaj, a srca snažno uzdići k Bogu i k uzvišenim stvarima.« Vidi opasku 1, str. 54. i slj.: u svojem doprinosu kongresa »50 Jahre Orgelgeschichte in der Slowakei« [*50 godina povijest orgulja u Slovačkoj*] Ferdinand Klinda izvještuje kako se nove crkve opremaju samo jeftinim elektronskim instrumentima ili iz Njemačke izbačenim orguljama.

¹² Jedan primjer: orguljar Franjo Focht sagradio je 1834. nove orgulje (III/40) za zagrebačku katedralu, koje su već 1855. bile zamijenjene novim orguljama tvrtke E. F. Walcker (III/52). Fochtove orgulje bile su prodane u Pregradu. Ondje su poslije od tvrtke Heferer iznova podignute na mehaničkoj trakturi sa zračnicima na čunjiće.

2. NOVE ORGULJE

2.1. Hrvatska

Nekoliko novoizgrađenih orgulja; inozemni i tuzemni (hrvatski) orguljari (primjeri):

1988. – 1998. **Varaždin**, katedrala, nove orgulje tvrtke Wolfgang J. Braun (Rosenfeld/Varaždin), sa sastavnim dijelovima tvrtke Laukhuff, III/54, MT. Prethodne orgulje: Josef [Josip] Brandl (* 1865. u Eisendorfu/Bavarska, † 1938. u Mariboru) iz 1933. godine.¹³

Varaždin, katedrala, prve prethodne orgulje

Josef [Josip] Brandl (Maribor), 1933., 1988. odstranjivane

I. MANUAL		II. MANUAL (u žaluzijama)		PEDAL	
01. Bordun	16'	12. Geigenprincipal	8'	23. Principalbass	16'
02. Principal	8'	13. Lieblichgedeckt	8'	24. Bourdonbass (iz 1.)	16'
03. Gedeckt	8'	14. Quintatön	8'	25. Subbass	16'
04. Gamba	8'	15. Flauto amabile	8'	26. Octavbass	8'
05. Flûte harmonique	8'	16. Aeoline	8'	27. Cello (iz 4.)	8'
06. Salicional	8'	17. Voix céleste	8'	28. Posaune	16'
07. Blockflöte	4'	18. Rohrflöte	4'		
08. Octave	4'	19. Praestant	4'		
09. Superoctave	2'	20. Piccolo	2'		
10. Mixtur 4 struk	2 ² / ₃ '	21. Sesquialtera	2 ² / ₃ ' + 1 ³ / ₅ '		
11. Trompete	8'	22. Mixtur minor			
		3 struk	2'		

Spojevi: II-P, I-P, Super II-P, II-I, Sub II-I, Super II-I, Super II. 1 slobodna kombinacija, čvrste kombinacije (mf, f), Tutti, piano pedal, valjak za cresc., ukidači: jezičnjaci, valjak, ručni registri. Elektro-pneumatska traktura.

Orgulje su stajale u starijem kućištu iz 18. st. (nepoznati orguljar, vjerojatno iz Graza) kao i tzv. »Brüstungswerk« (pozitiv na brani/ogradi kora), što je održano do danas.

Druge prethodne orgulje bile su instrument varaždinskoga orguljara Josipa Pape mlađega (1837. – 1907.):

Varaždin, katedrala, druge prethodne orgulje

Josef Papa ml., 1869., 1933. odstranjivane¹⁴

I. MANUAL		II. MANUAL (Positiv)		PEDAL	
01. Bourdon	8'	11. Principal	4'	14. Subbas [sic]	16'
02. Coppel	8'	12. Coppel	8'	15. Quintbas	5 ¹ / ₃ '
03. Traversflöte (4'?)	8'	13. Trav. flauta	4'	16. Principalbas	8'
04. Gamba	4'			17. Octavbas	4'
05. (Super) Octav	2'				
06. Coppel	4'				
07. Gedect [sic]	8'				
08. Octav	4'				
09. Principal	8'				
10. Mixtur 3-fach					

Spoj: Coppelzug = spojka Positiv na I. manual. Mehanička traktura, kratka oktava u manualima i u pedalu. U unutrašnjosti orgulja bila je ubilježena kolaudacija: »Colaudirt

¹³ Vidi: ostavština Ladislava Šabana, digitalizirano pod <http://dizbi.hazu.hr/>, *Sveta Cecilija*, 1933. br. 3., god. 27, str. 89.

¹⁴ Razmještaj registara prema izvoru: L. Šaban odnosno Anselmo Canjuga u: *Sveta Cecilija*, 1920., br. 6., god. 14, str. 131.

[sic] 3/4 1869 August Leskovar, Warasdin«, kao i bilješka orguljarskoga pomoćnika: »Walentin Duch, Gehilf bei Hern [sic] Josef Papa in Warasdin 1872« [Walentin Duch, pomoćnik kod gosp. Josipa Pape u Varaždinu 1872.].

1998. **Dicmo**, ž. c. sv. Jakova apostola, nove orgulje tvrtke Heferer (Zagreb), II/15, 6, planirani su još dodatni registri, EPT sa zračnicama na čunjiće.¹⁵ Početna oprema.

2007. **Požega**, katedrala sv. Terezije, nove orgulje tvrtke Eisenbarth (Passau, Njemačka), III/40, MT. Prijašnje orgulje - Josip Brandl 1900., II/13.:

Požega, katedrala sv. Terezije Avilske

Josip Brandl, 1900., 1995. pregrađene, 2007. odstranjivane

I. MANUAL · C – f ³		II. MANUAL · C – f ³		PEDAL · C – d ¹	
01. Bordun	16'	07. Flûte harmonique	8'	11. Subbass	16'
02. Principal	8'	08. Salicional	8'	12. Stillgedeckt	16'
03. Gamba	8'	09. Voix céleste	8'	13. Cello	8'
04. Gedeckt	8'	10. Fugara	4'		
05. Oktav	4'				
06. Mixtur 3fach	2 ² / ₃ '				

4 spojke, 3 čvrste kombinacije (p, mf, f), pneumatska traktura.

Ove su orgulje bile pregrađene 1995.: traktura se elektrificirala, kućište je bilo podijeljeno i dispozicija je bila proširena digitalnim registrima. U crkvenoj lađi bio je postavljen elektrijski sa 32 registra, iz kojega su se mogle svirati i pregrađene Brandlove orgulje na koru. Budući da, među ostalim, ta pregradnja nije bila zadovoljavajuća, odlučilo se da se sagrade nove orgulje na koru.

2010. **Zadar**, katedrala sv. Stošije, nove orgulje tvrtke Eisenbarth, III/56, MT. Prethodne su bile orgulje Antona Jenka (1977., III/38, EPT). Anton Jenko (1931. – 2009.) bio je sin Franca Jenka (1896. – 1968.).

Zadar, katedrala sv. Stošije, prve prethodne orgulje

Anton Jenko (Šentvid/Ljubljana), 1977., op. 157.

I. MANUAL · C – g ³		II. MANUAL · C – g ³		III. MANUAL · C – g ³		PEDAL · C – f ¹	
01. Principal	16'	12. Flauta	8'	22. Kopula	8'	30. Principalbas	16'
02. Diapason	8'	13. Burdon	8'	23. Fugara	8'	31. Subbas	16'
03. Tibia	8'	14. Kvintaten	8'	24. Cevna flauta	8'	32. Burdon	16'
04. Gemshorn	8'	15. Celeste	8'	25. Prestant	4'	33. Kvinta	10 ² / ₃ '
05. Dulcian (labijal)	8'	16. Traverzna flauta	4'	26. Flautica	2'	34. Oktava	8'
06. Principal	4'	17. Salicet	4'	27. Kvinta	1 ¹ / ₃ '	35. Burdonal	8'
07. Noćni rog	4'	18. Silvestre	2'	28. Pikolo	1'	36. Koral	4'
08. Oktava	2'	19. Nasat	2 ² / ₃ '	29. Vox humana	8'	37. Posavna	16'
09. Dubleta	1 ¹ / ₃ '	20. Terca	1 ³ / ₅ '			38. Tuba	8'
10. Mikstura 4-5 str.		21. Oboa	8'				
11. Tromba	8'						

Žaluzije za II. manual. Elektro-pneumatska traktura. Anton Jenko preuzeo je iz prijašnjega instrumenta tvrtke Gebrüder Mayer (vidi dolje) nekoliko svirala odnosno kompletnih registara i

¹⁵ Slovenski orguljari Franc i Anton Jenko do zatvaranje radionice u 90-im godinama prošloga stoljeća također su još gradili trakture pneumatskoga sustava sa zračnicama na čunjiće. Vidi radi toga opasku 1, str. 104. i slj.

ponovno ih upotrijebio u registrima br. 1–10, 12, 13, 22, 23, 31, 32 i 35.¹⁶ Prema nekim su izvornima bili i sviraonik i pojedini jezičnjaci dostavljeni iz tvrtke Laukhuff. Jenkove orgulje bile su oštećene tijekom rata 1991. Godine 2003. darovane su kao rabljene orgulje novoizgrađenoj crkvi sv. Nikole u Kistanju (pokraj Zadra).

Zadar, katedrala sv. Stošije, druge prethodne orgulje

Gebrüder Mayer (Feldkirch-Vorarlberg), 1890., op. 74., 1977. pregrađene i povećane, Anton Jenko

I. MANUAL · C – f ³		II. MANUAL · C – f ³		PEDAL · C – d ¹	
01. Bordun	16'	12. Geigenprincipal	8'	19. Principalbass	16'
02. Principal	8'	13. Salicional	8'	20. Subbass	16'
03. Hohlflöte	8'	14. Flauto harm.	8'	21. Oktavbass	8'
04. Gemshorn	8'	15. Aeoline	8'	22. Cello	8'
05. Gamba	8'	16. Vox coelestis	8'	23. Tuba	16'
06. Dolce	8'	17. Fugara	4'		
07. Oktav	4'	18. Cornett 3 struk	2 ² / ₃ '		
08. Travers Flöte	4'				
09. Flauto	2'	Spojevi: I-P, II-P, II-I, Super II-I, Sub II-I. Automat. piano pedal.			
10. Mixtur Kornett		Čvrste kombinacije: P, MF, F, TT.			
6 struk	2'	Pneumatskoga sustava sa zračnicama na čunjiće.			
11. Trompete	8'				

Treće prethodne orgulje bile su orgulje Petra Nakića iz 1759. u dalmatinsko-mletačkom stilu. Iz godine 1392. potječe prvi spomen nekoga orguljaša. To je bio svećenik Juraj.¹⁷

2011. **Zagreb**, Sv. Marko, tvrtka Eisenbarth, III/42, MT, ugrađeno u povijesno, samo lagano povećano kućište. Prije: August Faullend Heferer, 1936., II/27, EPT i PT (za I. manual).

Nadalje je tvrtka Eisenbarth gradila nove orgulje (početna oprema) u **Zagrebu**:

2009. ž. c. Bezgrješnoga Srca Marijina, II/27, MT. 2016. - Nova Muzička akademija, II/19, MT.

Nove orgulje tvrtke Škrabl (Rogaška Slatina, Slovenija):

2013. **Kanfanar**, Sv. Silvestar, op. 279, I/8, MT. Prethodne orgulje: anonimni orguljar, prva polovica 19. st., u dalmatinsko-mletačkom tipu.¹⁸ Dispozicija: Man. C – f³: Burdon 8', Principal 4', Flöte 4', Viola 4', Voce umana 4'. Pedal (samostalan): C – e^o s jednim (ne točnije opisanim) 8' - registrom, mehanička traktura, pedalna spojka.

Druge novogradnje tvrtke Škrabl, djelomice kao početna oprema (izbor):

1999. **Požega**, Sv. Leopold Mandić, II/13, op. 75; 2004. - **Selnica (Čakovec)**, Sv. Marko, II/12, op. 136; 2004. - **Karlovac**, ž. c. Hrnetić, II/17, op. 142; 2011. - **Smokvica**, Sv. Marija, II/24, op. 251; 2013. - **Ploče**, župa Kraljice Neba i Zemlje, II/25, op. 283; 2016. - **Udbina**, Crkva hrvatskih mučenika, II/14, u suradnji s g. Jurjem Jerneićem, koji je sve sastavne dijelove od drveta pretežno sam napravio (drvene svirale, kućište, mjehove i zračnice).

¹⁶ Edo Škulj, *Jenkova orguljarska delavnica*, Ljubljana 2001, str. 222. i slj.

¹⁷ Prema L. Šabanu. O Petru Nakiću (Pietro Nachich/Nachini, 1694. – 1769.) vidi: Danijel Drilo, »Orgeln aus vier Jahrhunderten in Kroatien: stilistische Vielfalt in der Mitte Europas« [*Orgulje iz četiri stoljeća u Hrvatskoj: stilistično mnoštvo u sredini Europe*], u: *Ars Organi* 61, svezak 2013/3, str. 149.

¹⁸ Božidar Grga načinio je 18. kolovoza 1973. popis orgulja. Orgulje su u prošlosti bile pregrađivane. Godine 2013. uzimala se u obzir restauracija orgulja, ali se ipak odlučilo za novogradnju.

2.2. Slovenija¹⁹

Nekoliko desetaka novoizgrađenih orgulja, među ostalim kroz orguljarske tvrtke: Orglarska delavnica Maribor, Močnik i Škrabl. Pri tome se ne grade samo orgulje kao početna oprema, nego se kroz nove ili rabljene orgulje zamjenjuju i povijesne orgulje koje su imale vrijednost kao spomenik kulture. Veće slovenske tvrtke dostavljaju često nove orgulje i sastavne dijelove orgulja u europsko inozemstvo, djelomično čak i izvan Europe.

2.3. Bosna i Hercegovina

2015. **Livno**, samostanska crkva sv. Petra i Pavla, tvrtka Škrabl, op. 310, III/41, MT.

Nekoliko napomena glede stanja novoizgrađenih orgulja u tim zemljama:

Kod novoizgrađenih orgulja u prošlim su vremenima orguljari iz Hrvatske i susjednih zemalja stoljećima često preuzimali i upotrebljavali pojedine registre iz prijašnjih orgulja. Kod novih orgulja koje su izgrađene posljednjih godina, tj. u novo doba (isto kao i kod rabljenih orgulja), kod inozemnih tvrtki to nije slučaj jer se uglavnom potpuno zamjenjuju orgulje iz 19./20. st. ili se stilistički i tehnički, makar imaju nesumnjivu vrijednost kao spomenik kulture, pogrešno prerade tako da više ne odgovaraju izvornoj zvukovnoj i tehničkoj stilistici. Upadljiv je sve veći i veći broj registara kod novih orgulja, premda veličina prostora crkava ostaje uvijek ista. K tomu se gotovo bez iznimke grade nove orgulje u neobaroknom ili neo-francusko-simfonijskom stilu, s mehaničkim sustavom i zračnicama na kliznice i tonskim kancelama (tzv. »Schleiflade«).²⁰

¹⁹ Podatke o orguljama u Sloveniji daje mrežna stranica »Ars Organi Sloveniae«: <http://arsors.org/>. Pregled i mišljenje o rabljenim orguljama nalazi se u članku »Mnjenje o uvoženih rabljenih orglah«, objavljenom 26. ožujka 2018.

²⁰ Tako postoji opasnost da se vizija Emila Rupp

3. RESTAURACIJE

U svim trima zemljama lokalni orguljari još i danas restauriraju orgulje iz svih epoha, čime se održava lokalna baština orgulja. Pri tome se uglavnom poštuju povijesna proširenja i dorade.²¹ No sve više i više djeluju na tom području kao konkurenti i orguljari iz inozemstva.

Pojam »restauracija« katkad se vrlo slobodno interpretira, takozvane restauracije često su zapravo samo tehničke i/ili zvukovne pregradnje povijesnih orgulja (često čak s imenom i novim opus-brojem tvrtke koja se bavi restauriranjem), što naravno s izvornim pojmom »restauracija« nema veze i što je uistinu loše. Njemački orguljar i restaurator g. Thomas Wohlleb definira uspješnu restauraciju sljedećim riječima: »Restauriranje znači da restaurator treba zauzeti perspektivu graditelja instrumenta, da treba pokušati spoznati i razumjeti njegovu koncepciju i njegove predodžbe. Na tom se putu mora uzeti u obzir svaki, čak nako nevažan detalj na supstanciji koja se restaurira, te se i on mora konzekventno istražiti i protumačiti. Poznavanje literature i usporedbe s drugim instrumenti-

(1872. – 1948.), koja je nastala pod utjecajem ideologije »pokreta orgulja«, ipak još ostvari: »Der Endsieg von Mechanik und Schleiflade« [*Konačna pobjeda mehanike i zračnice sa kliznicama*], članak u: *Zeitschrift für Instrumentenbau* [*Časopis za izradu instrumenata*], 1937./1938., str. 312. i slj. Moda koju također treba kritično promatrati – da se ugrade registri na visoki tlak prema uzoru na englesko ili američko orguljarstvo – u Hrvatskoj se i u susjednim zemljama, na sreću, još nije toliko proširila.

²¹ Unatoč kvalitetnomu stanju (proširenja 1913. i 1940.) Walckerovih orgulja u zagrebačkoj katedrali i unatoč prostornomu proširenju katedrale nakon potresa 1880., dolaze od uglednih orguljaša, posebice izvan Hrvatske, prijedlozi da se orgulje vrte u izvorno stanje iz 1855. godine, uključujući i vraćanje mehaničke trakture sa zračnicama na čunjiće. Orgulje bi onda, navodno, bile »bolje«, tj. sposobne za interpretaciju romantičkih njemačkih skladaba iz 19. st. Pritom se potpuno ignorira, osobito nakon proširenoga stanja iz 1913./1940., činjenica da su orgulje bile i još uvijek jesu za mnoge hrvatske i inozemne skladatelje vrlo važan izvor nadahnuća. To bi se povijesno stanje sa svojim proširenjima (1913./1940.) svakako trebalo održati.

ma za restauratora su potrebni i neizostavni, sve u skromnoj svijesti da bi on trebao biti samo 'produljena ruka' izvornoga graditelja kroz povijest.«

Nažalost, moguće je da osobe iz crkvenih ili državnih institucija (npr. iz državnih ustanova, služba, instituta, ministarstava, glazbenih akademija i dr.) imaju negativan utjecaj na restauraciju i novogradnju orgulja. Tako se može dogoditi da odgovorne osobe koje su u komisijama za pitanja u svezi s orguljama ili sl. odlučuju prema osobnim sklonostima i predrasudama o sudbini orgulja ili o dodjeljivanju svakovrskih radnih naloga za radove na orguljama. Kao posljedica toga može doći do uništavanja kulturnoga dobra kroz javno financiranje projekata. Uz to, ako uvijek isti orguljari dobivaju narudžbe, dolazi do štetne monopolizacije.

4. ZAKLJUČAK

Moramo ustanoviti da su se pogotovo orgulje iz (kasne) romantike odnosno iz (ranoga) 20. st. zamjenjivale ili pregrađivale zbog predrasuda i često pod lošim utjecajem pretežno iz Njemačke, tj. kao posljedica neobarokne ideologije takozvanoga »pokreta orgulja« (»Orgelbewegung«),²² ili iz nekih drugih modernističkih nastojanja koja su se u Hrvatskoj i u susjednim zemljama godinama poslije etablirala, iako više nisu bila aktualna. Kao primjer za te predrasude mogu služiti događaji u crkvi

²² »Pokret orgulja« (»Orgelbewegung«) može se smatrati radikalnom neobaroknom ideologijom u orguljarstvu koja je nastala u Njemačkoj početkom 20. st. u tzv. *Elzaško-novonjemačkoj reformi* (*Elsässisch-Neudeutsche Orgelreform*), potom se proširivala po cijelom svijetu u nekoliko faza nakon Prvoga i pogotovo nakon Drugoga svjetskoga rata i postajala sve ekstremnija. Uništavalo se i pregrađivalo na stotine orgulja romantičkoga tipa, čak i pojedine (originalne) barokne orgulje koje nisu odgovarale tadašnjoj ideologiji. Slična moda u orguljarstvu, koja ima obilježje ideologije i koja također pretežno potječe iz Njemačke, iz 80-ih i 90-ih godina prošloga stoljeća, do danas je tip »neo-francusko-simfonijskih« orgulja.

sv. Marka u Zagrebu. Mišljenja o tadašnjim orguljama bila su javno publicirana.²³ Izneseni argumenti i u mnogim se drugim slučajevima često na paušalan i polemičan način upotrebljavaju protiv romantičkih orgulja i zato mogu služiti kao primjer. Takve – navodno – negativne osobine romantičkih orgulja ili orgulja usporedive stilistike prema tim bi očitovanjima trebale biti:

1. Svirne i registarske trakture s registarskim kancelama pneumatskoga (ili elektro-pneumatskoga) sustava. – Protiv toga se mora reći da se pneumatske svirne i registarske trakture pogotovo u posljednjim desetljećima uspješno restauriraju i time održavaju.

2. Potpuni nedostatak jezičnjaka i djelomični nedostatak alikvotnih registra. – To, međutim, nije nedostatak, nego to odgovara povijesnoj tradiciji orguljarstva počevši od baroka, npr. u južnonjemačkom ili austrijskom području.

3. Zvuk odnosno intonacija orgulja ne odgovara današnjemu ukusu. – Ali zvuk i intonacija orguljarskih stilova prošlih vremena kao »spomenik zvuka« bezuvjetno su vrijedni za očuvanje.²⁴ K tomu se u današnje vrijeme ponovno povećava interes za izvorni povijesni zvuk romantičkih i drugih orgulja.

4. Nepostojanje »kvalitetne« miksture koja je nadomještena registrom Kornet. – No mješanice/miksture koje imaju kor (tj. parcijalni ton) u intervalu terca (tj. peti član parcijalnoga niza) odgovaraju orguljarskoj tradiciji već od baroka.²⁵

²³ Vidi »Vijenac« br. 437, »Novi zvuk za nova vremena« na mrežnoj stranici Matice hrvatske, 2. prosinca 2010. Neke negativne izjave ponovljene su na drugim mrežnim stranicama. Zanimljivo je da su iste orgulje na novom lokalitetu u Petrinji, u crkvi sv. Lovre, u javnom opisivanju na nekoliko mrežnih stranica dobile vrlo dobre kritike.

²⁴ Naspram autora, dvije su osobe jedne stručne komisije izrekle svoje negativno mišljenje nad registrom Fugara 8' u II. manualu Hefererovih orgulja iz 1936. ovim riječima: »Ne valja ništa, zato što zvuči kao neki harmonij.«

²⁵ Orgulje Trost u crkvi u Waltershausenu (građene 1724. – 1755.) sadržavaju npr. terc-korove u svojim